

Magyari Sára*

HIEDELMEK A MAGYAR NYELV KÖRÜL

Hagyományos megközelítésben a hiedelem olyan hamis állítás, ami létezőnek vagy nemlétezőnek tételez valamit (Keszeg 2000), míg antropológiai értelemben valami olyan tudásra vonatkozik, ami a múltból származó örökségként, tanításként jelenik meg. Termelődésük és fennmaradásuk mindig funkcionális – gyakran például viszonyulási és viselkedési normákat írnak elő. Így van ez a másik emberhez, kultúrához vagy másik nyelvhez kapcsolódó képzeteink esetében is.

1. A mindennapi ember gondolkodásmódjában furcsa elképzelések élnek a magyar nyelvről – legyen az magyar nemzetiségű vagy sem. Pozitív és negatív előítéletekkel találkozunk nap mint nap. Nincs olyan ember, akinek ne lennének előítéletei. Mert az ember bizonyos bináris oppozíciók (I. Lévi-Strauss) mentén észleli a világot, azaz mentálisan megteremt egy olyan valóságot, mely egymást kiegészítő ellentétpárokon alapszik: sarkítva a környezetünk jó–rossz, szép–csúnya, miénk–idegen stb. A pozitív értékek mindig a mi csoportjába tartoznak, így tehát az, ami a miénk: az jó, szép, értékes; ami pedig az ők csoportjába tartozik: az a negatív értékek mentén szerveződik. Ami az ember számára idegen, ismeretlen, érthetetlen az első sorban a rossz fogalomkörébe tartozik.

Így van ez a nyelvek esetében is: a másik nyelv, amely érthetetlen, a kiszolgáltatottság, a félelem, az idegenkedés érzetét kelti. Ezért mondjuk azt a saját nyelvünk-ről, hogy az szép, jó, gazdag, azaz általában pozitív értékekkel minősítjük. A mindennapi ember gondolkodásmódjának velejárója ez. A közember megragad az érzékelés szintjén: számára az létezik csak, amit lát, érez. Ragaszkodik a hagyományokhoz, szokásokhoz, mert ezek bizonyos tapasztalatokon alapszanak, így biztonságot nyújtanak az egyén számára.

* Magyari Sára, a kolozsvári nyelvtudományi doktori iskola hallgatója, magyart mint idegen nyelvet tanít Temesváron; saramagyary@yahoo.com

A mindennapiságban a cselekvések spontánok. Nem az a jellemző, hogy előre megtervezett módon cselekszik az ember, de mégis fontos számára a tapasztalás – ami már bevált, kipróbált cselekvési modell. Gyorsan általánosít – főleg a negatív tapasztalatok alapján. Az általánosítások kapcsán születnek az előítéletek. De ezek természetesen és hasznosak: az előítéletek segítségével védjük meg azt, ami a sajátunk. A mindennapi gondolkodásmód én-központú: mindent a saját szempontjából értelmez az ember, az egyéni világlátása, tapasztalatai alapján értékeli. Továbbá a közember gyakorlatias is. Azaz fontos, hasznos az, amire neki szüksége van, ami jó valamire. Mire jó tehát a magyar nyelv ismerete?¹ Mi ennek a haszna?

Nem ideológiákat kell keresni, amikor a kisebbségi magyar nyelvhasználatról, oktatásról van szó, mert csak az értelmiségi számára fontosak ezek az elméletek. A mai átlag polgár számára a funkcionalitás kerül előtérbe: a dolgok gyakorlatban való alkalmazása lesz elsődleges, illetve az ebből adódó haszon. A haszonelvűség a nyelvtanulás alapja is. Azért tanulunk meg általában egy második nyelvet, mert azt valamilyen személyes érdekünk megkívánja. De az is igaz, hogy akkor tartunk meg egy nyelvet – legyen az az anyanyelvünk – ha arra szükségünk van, ha a mindennapi kommunikációs helyzetekben hasznát vehetjük.

2. Az etnocentricitás fogalma: olyan szemlélet, amely alapján a saját etnikum mindennek a középpontja és minden más csoport szokásaiban, értékeiben ehhez viszonyított. Továbbá a nemzeti közösségek olyan spontán beállítódása, miszerint a sajátját magasabb rendűnek tartja. Szintén a *mi* és *ők* viszonylatában válik mindez igazán érthetővé, ahol a *mi* fogalmához a pozitív értékek, még az *ők* csoportjába a negatív értékek tartoznak. Mert a közember szemléletében „minden gyanús, ami/aki nem olyan, mint mi”. Ez által felmerül, hogy létezik-e nemzeti karakterológia.

Mivel az emberi természet hajlamos az általánosításra, ezért előítéletek hordozója. Emellett én-központú, így hajlamos arra is, hogy egy-egy nemzethez hozzárendeljen bizonyos tulajdonságokat.

Az ember számára eleve szükséges a kategorizálás. De ezek a nemzeti jegyek nem abszolúta. Mindig vannak olyan személyek, akikre egyáltalán nem illenek rá a megfogalmazott sztereotípiák. De valamiért mégis jó magyarnak lenni azok számára, akik magyarok. Akik pedig nem azok, illetve nem tekintik sajátjuknak ezt a nyelvet, furcsa magyarázatokat termelnek a magyar nyelvvel kapcsolatosan. Sőt, ezek a képzetek annyira hitelesnek tűnnek némelykor, hogy még a magyar anyanyelvűek is gyakran elhiszik és hangoztatják őket.

3. Az alábbiakban megvizsgálom néhány olyan kijelentést a magyar nyelvvel kapcsolatosan, amelyeknek igazságtartalma megkérdőjelezendő, de a köztudat – beleértve a magyar anyanyelvű beszélőközössége(ke)t is – élteti őket.

¹ Elsősorban a magyar mint kisebbségi nyelv tanulásakor felmerülő kérdés a szülőknél, hogy van-e értelme magyar iskolába járatni a gyereket, van-e jövője a diáknak, ha magyar nyelven tanul.

Gyakran mondjuk és halljuk, hogy a magyar nyelv *egyedülálló, rokontalan, nehéz, ősi és kis nyelv*. Hogy ezek a kijelentések mennyire igazak vagy sem, a következőkben tárgyalom. De tudni kell, hogy főleg a saját pesszimizmusunk élteti ezeket is.

A rokontalanság elve: nyelvrokonaink a finnek, észtek, lappok, valamint több volgai nép tartozik a finnugor nyelvcsaládba. Finnország az egyik legfejlettebb ország Európában. Hol van itt a rokontalanság?

A kis nyelv elmélete: a magyar nyelvet kb. 15 millióan beszélik, ezt a számot tekintve – változó adatok szerint – Európában a tizenegyedik, a világban a negyvenkettedik helyen áll. A tudósok körülbelül 6000 nyelvet tartanak számon jelenleg. A nyelvek nagy részének nincs írásbelisége, nincsenek intézményei, a legtöbb még csak nem is államnyelv. Biztos, hogy kis nyelv a magyar?

Nehéz nyelv?! – Miért mondjuk, mondják ezt? Mert szerkezete jelentősen eltér az indoeurópai nyelvek szerkezetétől, esetleg „nagyon hosszú” szavaink vannak vagy felnőttként problematikusabb megtanulni a sajátosan magyar kiejtést. De mindez inkább a különlegessé, mássá teszi a magyar nyelvet. Ezen kívül nagyon logikus a szerkezete: gyakoriak az egymásra utaló és egymást kiegészítő rendszerek. Pl. a többes szám kifejezése a főnévragozás és az igeragozás esetében is (például *A lányok játszanak*). Vagy a határozott ragozási paradigmáknál felfedezhetjük a birtoklás jelének személybeli azonosságát (*Építem a saját házamat.*)

A különlegesség kategóriájához tartozhat a magyar nyelv képi ereje is vagy a szinonimarendszer gazdagsága. Nobel-díjas tudósaink nem egyszer hivatkoznak a magyar nyelv „különleges képességeire”, a képi gondolkodást kifejező szerkezetekre. Már-már anekdotaszerű történetek keringenek arról, hogy nyelvünk milyen módon járult hozzá a természettudományok területén nagyot alkotók eredményeihez.²

A csúnya, mekegő nyelv hiedelme. Azon képessége egy nyelvnek, hogy egy-két magánhangzó használatával is képes értelmes kijelentéseket létrehozni, nem hátrány, sokkal inkább a nyelvi leleményesség, a játékoság velejárója. Esetenként olyan pozitív tulajdonság is lehet, amely az anyanyelvi beszélőt büszkeséggel töltheti el, hisz „mely nyelv merne versenyezni veled” (Petőfi).

Ősi nyelv? Nem érzem egyáltalán negatív tulajdonságnak, mert tökéletesen megfelel a társadalmi változások megjelenítésének, alkalmas a kommunikációra, a kultúra minden területén megállja a helyét. Nyelvünk legalább 3000 éves, önálló története van, s ez csak adaptációs fokát jelzi, szívósságát, tehát pozitív fogalom.

A „*közöttiség*” képzete – a magyarság Európa közepén található, Kelet és Nyugat között. Ebből fakadóan bizonyos magatartásformákat vélünk magunkon felfedezni, gyakran emlegetjük a rokontalanság érzetét, az egybekeveredettséget, a befogadást („sok nép fiait és nyelveit fogadta be a magyar”). Jellemző továbbá a valamikori

² Például ilyen történet, mikor Teller Ede állítólag azt mondta egy rádiós beszélgetésen, hogy könnyű neki híres fizikusnak lennie, hiszen a magyar az anyanyelve.

aranykor bukásának siratása (1526-ig, a török megszállásig Magyarország Európa virágzó hatalma volt), de a *mútsiratás* mindig is jellemezte népünket. A *bungaropesszimizmus*: az elvesztett függetlenség, az „Európa szélére” sodródás, a nemzethalál-gondolat (mely összekapcsolódik a nyelvhalál és a fogyó nemzet rémképével) sokat említett jellemzőnk. De mindezek mellett kevesen tudják, hogy a magyar az egyetlen keletről érkezett népvándorlási nép és nyelv, amely képes volt fennmaradni. Magyarországon olvadtak be a hun, az avar, a besenyő, az úz, a kun, a jász nyelvek.

Egyedülálló, idegen ezen a részen? Minden kultúrának megvannak a maga eszményei, így van ez a nyelv területén is: vannak nyelvi eszmények, amihez történt vagy történik az adott nyelv viszonyítása. Ez koronként változik. A magyart a Kárpát-medence nyelveihez és egy közös európai nyelvi eszményhez közelítették: ez általában a latin, a német nyelv volt.

Igaz, hogy a magyar nyelv jellegében más, mert agglutináló, tömör, szintetikus, valamint nagyon szemléletes. De sok közös vonása van más nyelvekkel is (Péntek 2001), s ezeket a közös jellemzőket igen ritkán szoktuk emlegetni. Ilyenek pl. a mássalhangzók jésítése, amely szlovák, szerb, horvát minta alapján történik nyelvünkben. Az *ö*, *ü* hangokat nyugat-európai nyelvekből vettük át – megtalálhatóak a német és a francia „nagy” nyelvekben is. Továbbá latin eredetű az írásrendszerünk. A latin versek ritmusa közel áll az ősi magyar verseléshez. Német hatásra keletkezett a *sz*, *k* hangunk. Szókincsünk összetételében nagy szerepet játszottak a szláv nyelvek (12,4%), német (7,3%), latin–görög nyelv (5,8%) stb. Latin hatás az alárendelő mondat kifejlődése, valamint a magázás és az igeneves szerkezetek fejlődése is.

Az is tudnunk kell, hogy a magyar nyelv is hatott más nyelvekre, ez elsősorban a szókincs területén mutatkozik meg: pl. a román köznyelvben 150–200 magyar eredetű szó található, illetve magyar eredetű a *-ș*, *-aș*, *-eș* főnévképző a románban.

A magyar nyelv és nép *veszélyeztetett*? Tekintsük át, mit jelent a veszélyeztetett nyelv fogalma (Szoták 2005). Olyan nyelvre kell gondolnunk, amelynek kisszámú beszélőközössége van, alacsonyabb státusza és megbecsülése, valamint idős emberek beszélik. Továbbá az iskolai oktatásban nem szerepel egyáltalán, csökken a használati területe, presztízse, állami támogatottsága. A biológiai fajanalógia alapján megkülönböztetünk: haldokló nyelveket, ezeket már nem tanítják anyanyelv-ként. Veszélyeztetett nyelvek: a következő évszázadban nem fogják már anyanyelv-ként tanítani. Biztonságos nyelvek: állami támogatást élveznek, nagyszámú a beszélőközösségük.

Ebben az értelemben a magyar nyelv hivatalosan nem veszélyeztetett, de ez vidékenként változó, a kisebbségi lét új helyzeteket teremt. Ahhoz, hogy pontos képet kapjunk egy nyelv helyzetéről, szükséges a reális helyzetfelmérés, de életképessége elsősorban a beszélőközösség mentalitásától függ. A nyelvpolitikai törekvések általában csak másodlagos szerepet kapnak. A nyelvcsere egyéni, és csak az értelmiségi számára veszteség, nem a közembernek, mert számára a funkcionalitás lesz az elsődleges.

Mindezeket figyelembe véve, érdemes elgondolkodni azon, mennyire jogosultak azok az állítások, amelyeket olyan szülők mondanak, akiknek gyermeke magyarul tanulhatna.³

4. Mit mond a felnőtt, ha gyermeke magyarul tanulásáról van szó? Nem adom magyar tannyelvű iskolába a gyermekem, mert: *Nem érvényesül* – ez a legkönnyebben megvethető érv. Van magyar nyelvű felsőoktatás Romániában, vannak olyan állások, amelyekhez szükséges a magyar nyelv ismerete. *Megterhelő* a gyermek számára a plusz óravállalás: de nézőpont kérdése, hogy melyik tantárgy van pluszban. *Nehéz* a magyar nyelv – erről már a fentiekben beszélünk. Mi itthon *másképp beszélünk*, és nem lesz, aki segítsen a gyermeknek a tanulásban – ezekre ellenpélda a napközis program, mely több iskolában működik már. S a gyermek úgy megy haza, hogy már az iskolában elkészítette a házi feladatait. Különben nagyobb osztályokban már úgy sem tud segíteni a szülő, olyan „nehéz” dolgokról tanulnak, illetve a német, angol tannyelvű iskolákban ez miért nem probléma?

Gyakoriak a *rosszindulatú* megjegyzések, melyek szerint a magyar nyelv az *ördög nyelve* – de akkor miért szólal meg magyarul a pápa is? A zártabb, tradicionális közösségekben „igazi” nyelv az, amit a hivatalokban beszélnek, a rádióban, televízióban, írott sajtóban használnak, ami megjelenik írott formában, azaz, ami *jó valamire*. De ne feledjük, a magyar nyelv egyenértékű az összes többi nyelvvel. Van írásbelisége, használatos a mindennapi kommunikációban, a politikai, gazdasági életben, alkalmas a tudomány és a művészet művelésére, tehát az egyéni érvényesülés eszköze. Előny az is, hogy van olyan ország, melynek hivatalos nyelve a magyar nyelv.

A magyar nyelvről így is gondolkodhatunk. Ha számba vesszük azokat az előítéleteket, amelyek körülvesznek minket, sokkal könnyebben leépíthetjük őket. Nagyon fontos az is, hogy ne éltessük mi magunk ezeket a hiedelmeket. Legyünk tisztában nyelvünk valóságos voltával, értékével és hasznosságával.

Végezetül lássuk, hogyan vélekedik a magyar nyelvről korunk egyik ismert nyelvésze, Aurelien Sauvageot: „Az a gondolat, hogy formáljanak és újraformáljanak egy kultúrnyelvet, ismerős volt nekem. Elsősorban a nyelvtörténetből. (...) Tudtam, hogy egy nyelvre lehet tudatosan hatni, és lehet ilyen vagy olyan irányban továbbfejleszteni. De ami a magyarok ügyét a többiekétől mégis megkülönbözteti, az a nyelvi harc mérete és időtartama volt. Egy egész nép vetette latba minden erejét és minden áldozatkészségét, hogy megmentse a nemzeti nyelvet és ezzel magát a nemzetet is. Nemhiába jöttem Bécsbe. Valóban zarándokút volt ez, megvilágította

³ Kisebbségi helyzetben gyakori, hogy a magyar anyanyelvű családok nem adják gyermekeiket magyar tannyelvű iskolába, bár a feltételek (helybeli magyar tannyelvű iskola, képzett pedagógus stb.) megvannak hozzá. Általában olyan érveket sorakoztatnak fel, amelyek elsődlegesen szubjektív jellegűek, és ezeket nem támasztják alá a helyi lehetőségek, sokkal inkább a magyar nyelvhez és identitáshoz való attitűdöt tükrözik.

számomra és felfedezettte velem a magyar kultúra egyik fontos alapelvét: soha nem lemaradni, idejében követni minden haladást, minden megújulást, sőt ha lehet, megelőzni mindenki mászt” (Sauvageot 1988).

Irodalom

- Balázs Géza 2000. *Lebetséges nyelvi szabványok. A–Z* Kiadó, Budapest.
- Keszeg Vilmos 2000. A hiedelmek. In: Demény István Pál–Gazda Klára–Keszeg Vilmos–Pozsony Ferenc–Tánczos Vilmos (szerk.): *Magyar népi kultúra*. Abel Kiadó, Kolozsvár. 151–203.
- Kiss Jenő 1996. *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Péntek János 1999. *Az anyanyelv mítosza és valósága*. AESZ-füzetek 5. Kolozsvár.
- Péntek János 2001. *A nyelv ritkuló légköre*. Komp-Press Kiadó, Kolozsvár.
- Sauvageot, Aurelien 1988. *Magyarországi életutam*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Szoták Szilvia 2005. A magyar mint veszélyeztetett nyelv. In: Péntek János–Benő Attila (szerk.): *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. AESZ Kiadó, Kolozsvár. 145–160.